Open Access | Peer-Reviewed Journal | ISSN 1337-6411

TESTIMONIA THEOLOGICA, XIII, 1 (2019): 40-51

FEVTH.UNIBA.SK/VEDA/TESTIMONIA-THEOLOGICA/

MARTIN LUTHER A STAROZMLUVNÉ APOKRYFY[1]

Mgr. Eva Guldanová, ThM.

Abstract:

This contribution explores some aspects of Martin Luther's relationship to the Old Testament Apocrypha, which he translated and published as part of the German Bible. The historical background of Luther's evaluation of these Apocrypha as writings "not held as equal to the Holy Scripture, yet which are useful and good to read" is presented at the beginning. We notice in which points and to what extent Luther is in line with the previous Christian tradition of treating these books and where he goes beyond the tradition. Luther's evaluation of the Apocrypha in his introductions to them is presented next as well as his treatment of this literature in his other writings and his attitude to them expressed through some of his actions. His ambivalence towards these books is summarized at the end.

Keywords:

Martin Luther, apocrypha, Bible translation, tradition, church fathers, Jerome, Bible introductions

1. Úvod

Tento príspevok sa zameriava na niektoré aspekty vzťahu Martina Luthera k apokryfom Starej zmluvy. Nechce byť vyčerpávajúcou prezentáciou témy. Všimneme si najprv historické pozadie hodnotenia apokryfov ako spisov nie na tej istej úrovni s Písmom, avšak cirkvou prijímaných, ktoré boli štandardnou súčasťou kresťanských Biblií prinajmenšom do doby reformácie. Porovnáme, v čom je Martin Luther v línii s touto tradíciou, a v čom z nej vystupuje. Následne si všimneme jeho hodnotenie apokryfov v úvodoch, ktoré k nim napísal, a tiež v niektorých jeho ďalších postojoch, vyjadrených či už v slovách alebo v skutkoch.

[1] Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-16-0330.

Prvé kompletné vydanie Lutherovho nemeckého prekladu Biblie vyšlo na jeseň roku 1534 vo Wittenbergu, vydané kníhtlačiarom Hansom Lufftom.[2] Vydanie delí Bibliu na šesť častí (Pentateuch, historické knihy, múdroslovné, resp. poetické knihy, proroci, apokryfy, Nová zmluva).[3] Piata časť, so samostatnou titulnou stranou a číslovaním strán, má na svojej titulnej strane uvedené známe slová: „Apokryfy – knihy, ktoré nie sú na rovnakej úrovni so svätým Písmom, ale sú užitočné a dobré na čítanie." Zoznam týchto kníh je následne vymenovaný: 1. Judita, 2. Múdrosť, 3. Tobiáš, 4. Sirach, 5. Baruch, 6. Knihy Makabejcov, 7. Časti v Ester, 8. Časti v Danielovi.[4]

2. Historické pozadie

Martin Luther sa v prístupe k starozmluvnému kánonu, vrátane hodnotenia apokryfov, držal cirkevného otca Hieronyma. Hieronym rozdeľoval spisy na tri kategórie: kanonické; poučné, ale nekanonické; a knihy, ktorým sa treba vyhýbať.[5] Do prvej kategórie patrilo 22, resp. 24 kníh židovského biblického kánonu[6], v druhej kategórii uvádza spomedzi starozmluvných kníh Múdrosť Šalamúnovu, Siracha, Juditu, Tobiáša a Knihy Makabejcov. Tieto knihy zaraďuje medzi druhoradé, ponecháva ich však pre použitie v cirkvi.[7]

Profesor Floyd C. Medford z Juhozápadnej texaskej univerzity ukazuje na niekoľkých príkladoch, že toto starostlivé rozlišovanie medzi „kanonickými" a „ekleziastickými" alebo „cirkevnými" knihami sa počas stredoveku uchovalo medzi učencami, v praxi však bolo ignorované.[8] Napríklad britský učenec Alcuin (ca. 804) vychádzajúc z Hieronyma rázne tvrdil, že Sirach je „pochybné Písmo"[9] a nemal by sa

---

[2] Michael Reu, *Luther's German Bible* (Columbus: Lutheran Book Concern, 1934), 223; Klaus D. Fricke, „The Apocrypha in the Luther Bible," in *The Apocrypha in Ecumenical Perspective*, ed. Siegfried Meurer, trans. Paul Ellingworth (Reading, UK/New York: United Bible Societies, 1991), 46; Willem Jan Kooiman, *Luther and the Bible*, trans. John Schmidt (Philadelphia: Muhlenberg Press, 1961), 174.

[3] Por. Kooiman, *Luther and the Bible*, 176.

[4] WA DB 12: 2; Reu, *Luther's German Bible*, 224-226; Fricke, „The Apocrypha in the Luther Bible," 46.

[5] Por. Lee Martin McDonald, *The Biblical Canon: Its Origin, Transmission, and Authority* (Grand Rapids: Baker Academic, 2007), 205, Kindle.

[6] Ide o jednu a tú istú skupinu spisov, len rôzne počítanie na základe dvoch rozličných tradícií v židovstve. Hieronym pozná obidve židovské tradície ohľadom počítania kníh kánonu. Por. Philip Schaff and Henry Wace, eds., *A Select Library of the Christian Church: Nicene and Post-Nicene Fathers Volume 6, Second series. Jerome: Letters and Select Works* (Peabody: Hendrickson Publishers, 1994), 489-490.

[7] Floyd C. Medford, „The Apocrypha in the Sixteenth Century: A Summary and Survey," *Historical Magazine of the Protestant Episcopal Church* 52, no. 4 (Dec 1983): 343. Por. Schaff, *Jerome*, 492.

[8] Medford, „The Apocrypha in the Sixteenth Century," 343-345.

[9] Medford, „The Apocrypha in the Sixteenth Century," 344. Hieronym tvrdil podobne v úvode k prekladu kníh Šalamúnových z gréčtiny. Vo vzťahu ku Knihe múdrosti a Knihe Sirachovca, ktoré nepreložil, hovorí: „zadržal som svoje pero, chcel som [...] korigovať len kanonické písma a venovať svoje úsilie radšej [knihám], ktoré sú isté, ako tým, ktoré sú pochybné." Por. Edmun Gallagher, „Jerome's Prologue to the

používať ako dôkaz pre doktrínu. V praxi však ponechal jeho používanie v cirkvi nedotknuté, vrátane revízie latinskej Biblie pre verejné používanie, ktorú sám pripravil. Ako ďalší príklad teoretických výhrad, ale praktického prijímania apokryfov možno uviesť Huga de San Caro († 1260), ktorý hovorí o apokryfoch, že pretože sú diskutabilné „nepočítajú sa medzi kánon, ale pretože ich zameranie, resp. spôsob vyjadrovania je správny, cirkev ich prijíma."[10] Janovský učenec Johannes Balbus v 13. storočí (ca. 1280) sa v latinskom slovníku odvoláva priamo na Hieronyma, keď definuje apokryfnú knihu ako „knihu, ktorej autor je neznámy, ale ktorej pravda je zrejmá, ktorú cirkev prijíma pre vzdelávanie v mravoch, nie však na dôkazy viery."[11] Táto definícia bola často citovaná. William Occam († 1349) vyjadruje pohľad mnohých, keď o apokryfoch hovorí, že sa v cirkvi „čítajú na poučenie ľudu, ale nie na ustanovenie doktrín".[12]

V stredovekých Bibliách sú v absolútnej väčšine prípadov hore vymenované apokryfné knihy zaradené pomedzi všeobecne prijímané kanonické knihy[13] tak, ako to dodnes väčšinou nájdeme v katolíckych prekladoch. Tobiáš a Judita sú zaradené medzi historickými knihami spolu s dodatkami k Ester, Kniha múdrosti a Kniha Sirachovca sú medzi múdroslovnými (vyučujúcimi) knihami, Baruch a Prídavky k Danielovi medzi prorokmi, knihy Makabejcov niekedy na konci historických kníh, inokedy uzatvárajú Starú zmluvu.[14] Ťažko si možno predstaviť, že stredovekí čitatelia bežne rozlišovali medzi knihami, ktoré sa k nim prakticky dostali bez toho, aby boli odlíšené.[15]

Učenec Dr. Martin Luther teda nadväzoval na dlhú tradíciu, keď apokryfy uviedol slovami, ktoré sme citovali na začiatku. Zásadným spôsobom sa však s touto tradíciou rozchádza, keď tieto knihy uvádza oddelene, v samostatnej časti Biblie.[16]

3. Apokryfy umiestnené v špeciálnej sekcii

Toto rozhodnutie urobil zrejme už v roku 1523, keď za predslovom k vydaniu 1. časti Biblie – Pentateuchu – uvádza zoznam starozmluvných kníh. Za 24 knihami hebrejského

Books of Solomon," accessed January 17, 2019, https://sanctushieronymus.blogspot.com/2007/12/jeromes-prologue-to-books-of-solomon.html.

[10] Medford, „The Apocrypha in the Sixteenth Century," 344.

[11] Medford, „The Apocrypha in the Sixteenth Century," 344.

[12] Medford, „The Apocrypha in the Sixteenth Century," 344.

[13] Por. Kooiman, *Luther and the Bible*, 110.

[14] Knihy Makabejcov sú na konci historických kníh obyčajne vo vydaniach Septuaginty, na konci Starej zmluvy obyčajne vo vydaniach Vulgáty. Por. Fricke, „The Apocrypha in the Luther Bible," 76, note 31.

[15] Medford, „The Apocrypha in the Sixteenth Century," 345. Por. *Luther's Works, Vol. 35: Word and Sacrament I*, in *Luther's Works on CD-ROM*, eds. Jaroslav Jan Pelikan and Helmut T. Lehmann (Fortress Press/Concordia Publishing House, 2002), 339, note 9. (Ďalej citované ako LW).

[16] Por. Fricke, „The Apocrypha in the Luther Bible," 46-47, 51.

kánonu, ktoré sú očíslované, uvádza bez číslovania a bez uvedenia spoločného nadpisu tieto knihy: Tobiáš, Judita, Baruch, Ezdráš (pravdepodobne mal na mysli obe mimokanonické knihy, ktoré nesú titul Ezdráša, vo Vulgáte bývajú označované ako 3. a 4. Ezdráš)[17], Kniha múdrosti, Múdry muž (čo bolo v starej tradícii označenie pre Siracha), Makabejci.[18]

V roku 1534, kedy je prvýkrát vydaný kompletný preklad celej Biblie, nachádzame na začiatku ako obsah takisto zoznam biblických kníh. Tento zoznam je oproti zoznamu z roku 1523 len jemne pozmenený. Skutočnosť, že knihy hebrejského kánonu sú číslované, avšak apokryfy sú uvedené bez očíslovania, zostáva nezmenená. V zozname apokryfov je vynechaný Ezdráš, Kniha Sirachovca je uvedená ako Jésus Sirach, na konci zoznamu sú doplnené a spolu uvedené „Časti Ester a Daniela“[19] a poradie kníh je oproti roku 1523 zmenené. Zoznam apokryfov je takisto uvedený na titulnej strane 5. časti Biblie, ktorá obsahuje apokryfy. Za 4. časťou, ktorá obsahuje prorokov, nasleduje čistý list, ktorý naznačuje koniec kanonických spisov.[20] Ako sme už povedali, 5. časť (podobne ako 2., 3., 4. časť) má samostatnú titulnú stranu a nové číslovanie strán. Za posledným Prídavkom ku knihe Daniel je ešte vytlačená Modlitba Menaššeho. Za ňou je vynechaný riadok a napísané „Koniec kníh Starej zmluvy.“[21]

Každú z apokryfných kníh opatril Martin Luther úvodom. Úvod k častiam Ester a Daniela naznačuje myšlienkové pozadie, dôvody pre odčlenenie apokryfov a apokryfných častí do samostatnej sekcie.[22] Píše tam: „Tu nasleduje niekoľko častí, ktoré sme nechceli preložiť [a zahrnúť do knihy] proroka Daniela a do knihy Ester [myslí sa v kanonickej časti]. Vytrhli sme tieto nevädze [tie spomínané apokryfné časti], pretože sa nenachádzajú v hebrejskej verzii Daniela a Ester.“[23] Luther však pokračuje: „Ale aby sme ich uchránili pred zánikom, zasadili sme ich sem do špeciálnej malej záhradky s koreniami alebo do kvetinového záhonu, pretože sa v nich nachádza veľa dobrého“.[24] Luther teda prirovnáva 5. časť Písma – Apokryfy – k akejsi malej záhradke s bylinkami – koreniami, respektíve ku kvetinovému záhonu. Do nej sadí tie zo starozmluvných biblických spisov, ktoré sa

[17] Fricke, „The Apocrypha in the Luther Bible,“ 51. Por. LW 35: 349. Por. Medford, „The Apocrypha in the Sixteenth Century,“ 345.
[18] WA DB 8: 34. Por. LW 35: 337, note 1. Fricke, „The Apocrypha in the Luther Bible,“ 48.
[19] Fricke, „The Apocrypha in the Luther Bible,“ 74, note 17.
[20] Reu, *Luther's German Bible*, 225.
[21] WA DB 12: 529-533, por. WA DB 2: 547.
[22] Por. Fricke, „The Apocrypha in the Luther Bible,“ 46-47.
[23] LW 35: 353.
[24] LW 35: 353.

nenachádzajú v hebrejskej Biblii, ale v ktorých je mnoho dobrého a nechce, aby sa to stratilo.

4. Lutherovo hodnotenie apokryfov v úvodoch k nim

Ako sme povedali, ku každej starozmluvnej apokryfnej knihe, podobne ako ku väčšine ostatných biblických kníh, nachádzame v kompletnom vydaní prekladu Biblie od Luthera úvod.[25] V týchto úvodoch Luther jednotlivé apokryfné spisy hodnotí, uvádza, čo je na nich cenné a takisto, čo považuje za problematické. Prináša viaceré dnes už klasické otázky z úvodu do spisov – kto jednotlivé knihy napísal, kedy mohli vzniknúť, aký majú vzťah k iným biblickým knihám, snaží sa situovať knihy do kontextu ich vzniku.[26]

Na svoju dobu sú Lutherove úvody k biblickým knihám na veľmi pokročilej úrovni, objavuje sa v nich Lutherov kritický prístup, ktorý sa o niekoľko storočí neskôr naplno rozvinul v historicko-kritickej metóde.[27] Zároveň však, typicky pre Luthera, biblické úvody nie sú systematickou prácou. Nehodnotí, resp. nevyjadruje sa pri každej knihe k tým istým kritériám (v tom zmysle, že by sa pri každej knihe vyjadril k tej istej sade otázok a pri každej knihe by sa snažil poskytnúť odpovede na všetky zvolené otázky). To mohlo byť čiastočne spôsobené obmedzeným množstvom informácií tohto typu, ktoré mal k dispozícii. Dĺžka úvodov nie je proporcionálna dĺžke spisov, je skôr vyjadrením dôležitosti, ktorú knihe prikladal, a zároveň množstvu informácií, ktoré mohol mať k dispozícii. Najzreteľnejšie to vidieť na úvode k Listu Rímskym, ktorý je druhý najdlhší.[28]

Všimneme si teraz konkrétne úvody k apokryfom a zameriame sa na to, ako Luther hodnotí, či by dané knihy mali byť súčasťou Písma. Podobne ako pri úvode k častiam Ester a Daniela, aj inde[29] uvádza ako dôvod, že nie sú súčasťou hebrejskej Biblie. V prípade Prvej knihy Makabejcov je to primárny dôvod, prečo táto kniha nie je súčasťou Písma. Luther píše:

> *„Toto je ďalšia kniha, ktorá sa nenachádza v hebrejskej Biblii. A predsa jej slová a reči sú toho istého štýlu ako ostatné knihy svätého Písma. Nebolo by nesprávne, aby*

[25] Úvod k Prídavkom (častiam) Ester a Daniela je spojený do jedného a nesie nadpis „Úvod k častiam Ester a Daniela“. Jeho prvá časť, z ktorej je aj hore uvedený citát, sa venuje spoločne prídavkom k obom knihám, druhá časť sa venuje výlučne prídavkom k Danielovi. Viď WA DB 12: 492-493. Všetky ostatné apokryfy majú samostatný úvod.

[26] Por. WA DB 12: XCIV.

[27] Por. Franco Buzzi, *La Bibbia di Lutero* (Torino: Claudiana/Bologna: EMI, 2016), 72.

[28] Najdlhším je úvod ku knihe proroka Daniela.

[29] Por. tiež LW 32: 96, kde sa spomína Druhá kniha Makabejcov.

patrila medzi ne, pretože je veľmi potrebná a užitočná na pochopenie 11. kapitoly proroka Daniela. Lebo je v nej opísané naplnenie tohto Danielovho proroctva [...].“[30]

Nachádzame tu niekoľko dôvodov, prečo by mala mať Prvá kniha Makabejcov status takmer rovnaký ako kanonické knihy: jej slová a reči sú na rovnakej úrovni ako slová kanonických kníh; v súlade s reformačným princípom „Písmo sa Písmom vykladá“ je táto kniha v súznení s knihou Daniel, je dokonca naplnením Danielovho proroctva.[31] Okrem toho historické údaje v tejto knihe považoval Luther za korelujúce s kanonickými biblickými knihami a nespochybňoval ich.

Keďže bol Luther presvedčený o historickej pravdivosti Prvej knihy Makabejcov a v Druhej knihe Makabejcov je smrť Antiocha Epifana opísaná „značne inak ako v Prvej knihe Makabejcov“[32], vrhá táto skutočnosť pre neho pochybnosti na Druhú knihu Makabejcov a jej hodnotu.[33] Takisto je pre neho problematické označenie Druhej knihy Makabejcov ako druhej (v poradí), keďže chronologicky v opise udalostí nenadväzuje na prvú, ale opisuje niektoré udalosti, ktoré sa stali pred udalosťami Prvej knihy Makabejcov, a ďalej až po víťazstvo Júdu Makabejca nad Nikánorom sleduje to isté časové obdobie a udalosti ako prvá kniha v kapitolách 1-7, ktorá samotná pokračuje ďalej v opise udalostí aj po tomto víťazstve. Historické kritérium je teda pre neho jedným z dôvodov, prečo „rovnako ako by bolo správne, aby bola prvá kniha započítaná medzi sväté Písma, tak je namieste, že táto druhá kniha by mala byť vylúčená“.[34]

Nesúlad s kanonickými knihami, ktorých historickú presnosť nespochybňuje, vníma Martin Luther pri viacerých apokryfných knihách ako problém. Toto je jeden z dôvodov, prečo má preňho malú hodnotu Baruch: „ [...] chronológia knihy nesedí s [prijímanými] históriami“, hovorí.[35]

Podobne sa vyjadruje na adresu Judity a Tobiáša. V úvode k Judite napríklad Luther píše:

„Ak by niekto mohol dokázať z preukázaných a spoľahlivých príbehov, že udalosti v knihe Judita sa skutočne stali, bola by to vznešená a skvelá kniha a mala by byť riadne v Biblii. Je však sotva zlučiteľná s historickými správami svätého Písma, zvlášť

[30] LW 35: 350.
[31] Fricke, „The Apocrypha in the Luther Bible,“ 54. Pre chápanie Prvej knihy Makabejcov ako naplnenia proroctva z knihy proroka Daniela, 11. kapitoly por. LW 47: 222 a 225.
[32] LW 35: 353.
[33] Por. LW 32: 96.
[34] Por. LW 35: 352-353.
[35] LW 35: 349.

s Jeremiášom a Ezdrášom. [...] Takže čo sa týka dátumov a mien sú v nej chyby a pochybnosti, ktoré neviem nijako zosúladiť.“[36]

Historické nepresnosti v prípade Judity a Tobiáša vie však Luther ospravedlniť tým, že to môžu byť náboženské fikcie, prípadne divadelné hry.[37] Podobne sa vyjadruje aj o príbehoch v prídavkoch k Danielovi.[38] To, že opisujú vymyslené a nie historicky skutočné postavy a udalosti s cieľom sprostredkovať náboženské posolstvo, prirovnáva k biblickým metaforám a obraznej reči vo Veľpiesni, Zjavení Jánovom, Danielovi a dokonca ku Kristovým podobenstvám v evanjeliu.[39] Prostredníctvom týchto divadelných hier či literárnych kompozícií – podobne ako my dnes v Pašiách – vysvetľuje Luther, Židia sprostredkovali a vštepovali nasledujúcim generáciám Božie slovo.[40]

Luther ďalej hodnotí autorstvo rôznych spisov, zvlášť ak podľa neho nesedí. Niekedy je toto hodnotenie veľmi subjektívne. V prípade už spomenutého Barucha Luther hovorí: „Ktokoľvek môže byť tento dobrý Baruch, táto kniha má veľmi malú hodnotu. Sotva možno uveriť, že služobník Sv. Jeremiáša, ktorý mal tiež meno Baruch (a ktorému je tento list pripísaný), by nebol vznešenejší a bohatší na duchu ako tento Baruch.“[41]

V prípade Knihy múdrosti, označovanej často tiež ako Múdrosť Šalamúnova[42], Luther upozorňuje na to, že pochybnosti o autorstve knihy boli po dlhý čas v minulosti dôvodom kontroverzie ohľadom jej miesta medzi svätými Písmami Starej zmluvy a príčinou pochybností o jej kanonicite.[43] Luther tvrdí, že starovekí cirkevní otcovia knihu „rovno vylúčili zo svätých Písiem“[44], pretože bola len vytvorená tak, aby to vyzeralo, že je autorom Šalamún. Až neskôr ju mnohí začali považovať za skutočnú knihu svätého Písma a pre jej hodnotný obsah si ju predovšetkým Rímska cirkev začala veľmi vážiť a podľa

[36] WA DB 12: 4-5; LW 35: 337-338. Ohľadom Tobiáša por. LW 35: 345.
[37] LW 35: 338-339 a 345-346.
[38] LW 35: 354.
[39] LW 35: 338.
[40] LW 35: 339 a 345.
[41] LW 35: 349.
[42] Sám Martin Luther, hoci nepovažoval za autora kráľa Šalamúna, používa pre knihu aj tento názov. Na iných miestach ju označuje jednoducho ako „Múdrosť“ či „Kniha Múdrosti“ a používa tiež pojem „Múdrosť Filónova“.
[43] LW 35: 340-341.
[44] LW 35: 341. Toto Lutherovo tvrdenie je prehnané. Hoci boli viacerí cirkevní otcovia, predovšetkým vo východnej cirkvi, ako napríklad Hieronym, ktorí Knihu múdrosti nepovažovali za súčasť biblického kánonu, predstavitelia západnej cirkvi vo väčšine jej kanonickosť nespochybňovali. Augustín neprijímal Šalamúnovo autorstvo (v čom sa líšil od postoja synod v Hippo (393) a v Kartágu (397)), Knihu múdrosti však považoval za súčasť Starej zmluvy. Je len ťažko predstaviteľné, že by Martin Luther nepoznal Augustínov postoj k miestu tejto knihy v biblickom kánone. Okrem toho, aj Hieronym, ako sme uviedli na začiatku príspevku, uznával jej miesto v cirkvi, nemožno teda povedať, že ju „rovno vylúčil“.

Luthera až v príliš veľkej miere ju zdôrazňovať.[45] Luther sám tiež nepripisuje autorstvo kráľovi Šalamúnovi. Odvolávajúc sa na svedectvo cirkevných otcov a na základe súladu obsahu knihy s dobovými okolnosťami a životnými osudmi považoval za autora knihy židovského vzdelanca Filóna Alexandrijského.[46]

V prípade knihy Judita, o ktorej Luther povedal, že by takmer mala byť v Biblii, je autor, hoci neznámy, veľmi vysoko vyzdvihnutý. Slová v tejto knihe by sme mali „chápať ako keby boli vyslovené v Duchu Svätom duchovným, svätým poetom alebo prorokom, ktorý“ cez postavy vo svojej divadelnej hre „nám káže“ ako kazateľ.[47] Luther teda v prípade tejto knihy považuje autora za niekoho na úrovni biblických prorokov, jeho slovám pripisuje duchovnú inšpiráciu a vníma ho ako niekoho, kto sa prihovára ľuďom každej doby.

Ďalší aspekt, ktorý sme už naznačili a ktorý Luther berie do úvahy pri uvažovaní o tom, či by ktorá tá apokryfná kniha nemala byť súčasťou Písma, je svedectvo cirkevných otcov. Luther v úvodoch k apokryfom spomína konkrétne Hieronyma a Augustína, a tiež stredovekého františkánskeho učenca Mikuláša z Lyry. V niektorých prípadoch sa odvoláva vo všeobecnosti na „starovekých cirkevných otcov“ alebo na „svätých otcov“. Viackrát sa o ich hodnotenie opiera v prípadoch, ktoré spochybňujú hodnotu apokryfných kníh. Tak je tomu v prípade Múdrosti, Siracha a Druhej knihy Makabejcov. Vo vzťahu ku Knihe Sirachovca napríklad hovorí: „starovekí otcovia nezačlenili túto knihu medzi knihy svätého Písma[48], ale považovali ju len za vynikajúce dielo múdreho muža. A my to tak necháme.“[49]

Luther nakoniec hodnotí knihy z hľadiska ich obsahu a teologického posolstva. Na Knihe múdrosti si váži jej dôraz na Božie slovo a chválu Božieho slova. Kniha podľa neho „pripisuje Slovu všetky zázraky, ktoré Boh uskutočnil, či už na nepriateľoch alebo na svojich svätých“.[50] Múdrosť, o akej autor spisu hovorí, nie sú „myšlienky pohanských učiteľov a ľudského rozumu, ale sväté a Božie slovo“[51], zdôrazňuje Luther. Kniha je tiež „správnym výkladom a ilustráciou 1. Božieho prikázania. Lebo tu môžeš vidieť, že autor ťa

[45] LW 35: 342-343.
[46] LW 35: 341-343.
[47] LW 35: 339. Por. LW 35: 338, kde Luther hovorí, že niektorí ľudia považujú Juditu za dielo „svätého a vynaliezavého muža“.
[48] V tejto výpovedi Luther opätovne nereflektuje postoj všetkých cirkevných otcov. Tento postoj zodpovedá pohľadu Hieronyma a východnej cirkvi. Augustín a ďalší predstavitelia predovšetkým západnej cirkvi ako aj viaceré regionálne synody (por. poznámka pod čiarou 44) v zoznamoch kanonických kníh uvádzajú aj Knihu Sirachovca.
[49] LW 35: 347.
[50] LW 35: 343.
[51] LW 35: 344.

v celej knihe učí báť sa a dôverovať Bohu“[52] (podobne ako to poznáme z Lutherovho výkladu v Malom katechizme). Toto je pre Luthera najdôležitejší dôvod, „najhlavnejšia príčina, prečo je dobré čítať túto knihu: aby sa človek naučil báť sa a dôverovať Bohu.“[53]

Na Tobiášovi si Luther cení to, ako výstižne, pravdivo a zároveň zbožne hovorí o manželstve. Knihu považuje za užitočnú a pre kresťanov dobrú na čítanie, lebo autor „sa zaoberá nie ľahkovážnymi, ale dôležitými témami a [jeho] štýl písania a záujmy sú nanajvýš kresťanské.“[54]

Judita, hovorí Luther, je symbolom židovského národa, Božieho ľudu, ktorý zostáva čistý a svätý v Božom slove a v pravej viere, v modlitbách a sebaumŕtvovaní. Príbeh je príkladom osudov židovského národa, cez ktorý chceli Židia viesť a učiť svojich ľudí, zvlášť mladých, „dôverovať Bohu, byť zbožní, a dúfať vo všetkom v Božiu pomoc a útechu, v každej biede, proti všetkým nepriateľom atď. Preto,“ zdôrazňuje Luther, „toto je skvelá, dobrá, svätá, užitočná kniha, veľmi hodná toho, aby sme ju my kresťania čítali.“[55] Pre Luthera bol dôležitým aspektom tejto knihy, ktorý viackrát vo svojich dielach vyzdvihol, tiež chvályhodný príklad hlavnej postavy, čo sa týka pohľadu na modlitbu.[56]

Sirach je pre Luthera:

> *„užitočná kniha pre bežného človeka. Autor sústreďuje celé svoje úsilie na to, aby pomohol občanovi alebo otcovi v domácnosti byť bohabojným, zbožným a múdrym. Ukazuje, aký by mal byť vzťah takéhoto muža k Bohu, k Božiemu slovu, kňazom, rodičom, žene, deťom, jeho vlastnému telu, služobníkom, majetku, susedom, priateľom, nepriateľom, vláde a komukoľvek inému.“*[57]

Kniha Sirachovca „je pre obyčajného muža a otca v domácnosti pravým učiteľom a utešiteľom vo všetkých veciach.“[58]

Aj pri knihách, ku ktorým má Luther kritickejší postoj, nakoniec o ich zaradení rozhodlo obsahové hľadisko. Druhú knihu Makabejcov zahrnul do tohto počtu „kvôli dobrému príbehu 7 makabejských mučeníkov a ich matky, a tiež iným veciam“.[59] Negatívne však hodnotí v tejto knihe príbeh samovraždy Razisa.[60] V Prídavkoch k Danielovi považoval za zvlášť hodnotnú napríklad modlitbu Benedictus – chválospev

[52] LW 35: 344.
[53] LW 35: 345.
[54] LW 35: 347.
[55] LW 35: 338-339.
[56] LW 4: 261; LW 19: 226; LW 42: 89.
[57] LW 35: 348.
[58] LW 35: 347.
[59] LW 35: 352.
[60] LW 35: 353.

troch mládencov v ohnivej peci, ale tiež príbehy o Zuzane, o Bélovi a o drakovi.[61] Barucha Luther nakoniec ponecháva, lebo „tak horlivo píše proti modloslužbe a vysvetľuje Mojžišov zákon".[62] Naproti tomu knihy 3. a 4. Ezdráš nakoniec vyradil a nepreložil, „pretože neobsahujú nič, čo by človek nenašiel lepšie u Ezopa alebo v ďalších ešte bezvýznamnejších dielach."[63]

Luther bol majstrom v kontextualizácii biblických príbehov do svojej doby. Knihy, ktorých posolstvo vedel dobre aplikovať na svoj kontext, mali samozrejme o to väčšiu hodnotu. Sem patrí predovšetkým Kniha múdrosti, ktorú spomedzi apokryfov preložil ako prvú už v roku 1529, lebo ju považoval za aktuálne a dôležité posolstvo a napomenutie najmä pre vládcov a princov.[64] Podobne to platí pre Prvú knihu Makabejcov. V jej príbehu videl množstvo paralel so svojou dobou, predovšetkým v boji verných proti antikristovi, ktorého v príbehu predstavuje Antiochos IV. Epifanes. Verných v boji vedie Hospodin a dáva im konečné víťazstvo. Posolstvo knihy vnímal Luther ako analógiu k evanjeliu.

5. Lutherov pozitívny a negatívny vzťah k apokryfom mimo úvodov

Aj mimo týchto úvodov, ktoré nachádzame vo vydaniach Lutherovho prekladu Biblie do nemčiny, nachádzame slová, ale tiež skutky vyjadrujúce Lutherov ambivalentný postoj k týmto knihám a ich hodnotenie vo vzťahu ku kanonickým knihám.

Podobne ako to robil s kanonickými knihami, ktoré išli do tlače samostatne alebo v skupinách po ich preložení skôr ako bola celá Biblia dokončená (napr. Pentateuch (1523), Proroci (1532)), aj niektoré z apokryfov vydal samostatne skôr než bola preložená celá Biblia. V tomto zmysle s nimi zaobchádzal rovnakým spôsobom ako s kanonickými knihami. Tak vyšla samostatne v roku 1529 Múdrosť Šalamúnova, v roku 1533 Sirach[65] a v tom istom roku tiež dve po sebe nasledujúce vydania Prvej knihy Makabejcov. Druhé z vydaní obsahovalo tiež „Príbeh o Zuzane a Danielovi" a „O Bélovi a drakovi v Babylone".[66] Niektoré biblické knihy vyšli samostatne opätovne aj po vydaní kompletného prekladu.

[61] Por. LW 35: 353.
[62] LW 35: 350.
[63] LW 35: 349-350.
[64] Pri prvom vydaní jej prekladu v roku 1529 vyšla kniha s nadpisom: „Múdrosť Šalamúnova, pre tyranov." WA DB 12: 1.
[65] Kniha Sirachovca vyšla v roku 1533 dokonca v 3 vydaniach. Por. WA DB 12: XCVII.
[66] WA DB 12: XLIV-XLV a XCVII-1. Fricke, „The Apocrypha in the Luther Bible," 49-50 a 76, note 34. Por. Reu, *Luther's German Bible*, 211.

Medzi týmito bola tiež kniha Jésus Sirach[67], ktorá medzi rokmi 1533-1545 vyšla samostatne až 12 krát.[68]

Pri revízii textu nemeckej Biblie pred kompletným vydaním (1534) Luther starostlivo revidoval spolu s komisiou wittenberských kolegov tiež apokryfy, ako nám o tom svedčí list jeho študenta Veita Dietricha, ktorý býval u Lutherovcov, z 1. januára 1534 Johannovi Faselovi: "Luther je úplne zamestnaný korigovaním celej nemeckej Biblie s apokryfmi".[69] Na druhej strane, zatiaľ čo preklad kanonických kníh aj po prvom kompletnom vydaní Biblie roku 1534 neustále revidoval a vylepšoval, zmeny a úpravy v preklade apokryfov boli po roku 1534 už len minimálne a bezvýznamné.[70]

Luther na apokryfy tiež kázal. Zachovali sa nám tri kázne na texty z Knihy Sirachovca.[71] Niekedy Luther cituje apokryfy medzi inými citátmi z Písma bez toho, aby medzi nimi akokoľvek rozlišoval. Hovorí napríklad: „Tieto utešujúce výroky sú všetky pravdivé a určite nás neklamú", za čím nasledujú citáty zo Žalmu 46,1; Knihy Sirachovca 2,10; Prvej knihy Makabejcov 2,61 a Žalmu 9,10.[72] Inde používa príležitostne príbehy a obrazy z apokryfov (Tob[73], Jdt[74], Múd[75], Sir[76], 1Mak[77], 2Mak[78]) na objasnenie dogmatických otázok alebo pri výklade biblických spisov (Genezis, Nahum, Abakuk, 1Kor) a niekedy ich dokonca cituje priamo ako Písmo[79], za čím sa črtá protestantská zásada „Písmo sa Písmom vykladá".

Na druhej strane niekedy úplne jasne hovorí, že tieto knihy nie sú Písmo a argumentuje, že posledným prorokom bol Malachiáš a posledným dejepiscom Nehemiáš.[80]

Podľa hodnotenia Wilibalda Grima Luther pri preklade apokryfov v porovnaní s kanonickými knihami

---

[67] LW 35: 235, note 1.
[68] WA DB 12: XCVII.
[69] WA DB 4: XXIV; Reu, *Luther's German Bible*, 222, por. 221-223.
[70] WA DB 12: LXXXV-XCII.
[71] WA 1: 37-43, 115-117; WA 4: 645-650; Heinrich Bornkamm, *Luther and the Old Testament*, trans. Eric W. and Ruth C. Gritsch (Philadelphia: Fortress Press, 1969), 283.
[72] LW 43: 171.
[73] LW 5: 76 a 77; LW 35: 326.
[74] Por. vyššie poznámka pod čiarou č. 56.
[75] Por. nižšie poznámka pod čiarou č. 79.
[76] LW 31: 362.
[77] LW 19: 226; LW 34: 103.
[78] LW 36: 220; LW 38: 195.
[79] LW 28: 74 – citovaná je Kniha Múdrosti.
[80] LW 47: 207 – vo vzťahu k Prvej knihe Makabejcov, por. LW 32: 96 – vo vzťahu k Druhej knihe Makabejcov.

> *„dával väčší pozor na zrozumiteľnosť ako na formu originálu. Pri apokryfoch si dovolil väčšiu slobodu, lebo tu nebol viazaný posvätným textom; veľmi často zamenil úlohu prekladateľa s úlohou redaktora, kritika, parafrázovača a vykladača, nepochybne preto, lebo dúfal, že sa mu takto podarí spraviť z týchto spisov obľúbené náboženské knihy, príjemnejšie a jednoduchšie na pochopenie.“*[81]

Klaus Friedrich Fricke dokonca tvrdí, že väčšinu apokryfov neprekladal Luther sám, ale jeho kolegovia. Podľa Frickeho okrem Múdrosti Šalamúnovej a niekoľkých kapitol Siracha „nemáme dôkaz o priamom Lutherovom podieľaní sa na preklade apokryfov.“[82] Takisto poradie, v ktorom zoznam apokryfov uvádza a ktoré sa v priebehu času zmenilo, naznačuje, že cítil slobodu pri zaobchádzaní s týmito knihami.

Ukazuje sa teda, že Lutherov postoj k apokryfom bol postojom úcty a prijímania s dôrazom na hodnotu týchto kníh, zároveň však postojom kritickým s väčšou slobodou ako voči kanonickým knihám. To je v súlade s postojom línie učencov od Hieronyma cez stredoveké kapacity, v ktorých tradícii stojí, a zároveň v nej robí krok vpred tým, že apokryfom určuje samostatné spoločné miesto v Biblii.

Kontakt na autorku:

Mgr. Eva Guldanová, ThM.
Interná doktorandka
Katedra systematickej teológie
Evanjelická bohoslovecká fakulta
Univerzita Komenského v Bratislave
Bartókova 8
811 02 Bratislava
Email: guldanova11@uniba.sk

Peer reviewed by: **[Published online July 18, 2019]**

Mgr. Petr Gallus, Ph.D.
doc. ThDr. Petr Macek, Ph.D.

[81] Fricke, „The Apocrypha in the Luther Bible,“ 53. Por. Kooiman, *Luther and the Bible*, 176, podľa ktorého Luther apokryfy voľne preložil.

[82] Fricke, „The Apocrypha in the Luther Bible,“ 50, por. 53. Por. WA DB 12: XCII a XCVII, podľa ktorého máme zachované Lutherove vlastné rukopisy, čo sa týka prekladu apokryfných kníh, len pre celú Knihu múdrosti a niekoľko malých kúskov zo Siracha.